



STADSREVISIONEN  
REVISORSGRUPP 1

STOCKHOLMS STAD Kommunstyrelsen KF/KS Kansli	
Ink.	2009-10-26
Dnr:	303-2239/2009
Till:	R II

Bilaga

DNR 420-131/09  
SID 1 (1)  
2009-10-22

Kommunstyrelsen  
Fastighetsnämnden  
Idrottsnämnden  
Miljö- och hälsoskyddsnämnden  
Stockholms Stadshus AB  
Micasa Fastigheter i Stockholm AB  
Skolfastigheter i Stockholm AB

## Styrning och uppföljning av miljöprogrammet

Revisorsgrupp 1 har den 22 oktober 2009 behandlat bifogade revisionsrapport, nr 7/2009.

Vi har noterat att fullmäktiges beslut om miljöprogrammet inte ger ett tydligt besked om hur miljöprogrammet i sin helhet ska följas upp. Vi anser att det är angeläget att fullmäktige får en kommunkoncernövergripande uppföljning av miljöprogrammets delmål någon gång under och efter programperiodens slut.

Vi ställer oss i övrigt bakom rapporten och överlämnar den till kommunstyrelsen, fastighetsnämnden, idrottsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, Stockholms Stadshus AB, Micasa Fastigheter i Stockholm AB samt Skolfastigheter i Stockholm AB för yttrande. Yttrande ska ha inkommit till revisorerna senast den 29 januari 2010.

På revisoreernas vägnar

Bengt Akalla  
Ordförande

Hans Ravelius  
Vice ordförande

Stefan Rydberg  
Sekreterare

Kopia:

Stadsdirektören  
Berörda förvaltningschefer  
Berörda bolagschefer

## Rapportsammandrag



### STYRNING OCH UPPFÖLJNING AV MILJÖPROGRAMMET

#### BAKGRUND OCH SYFTE

Kommunfullmäktige antog den 5 november 2007 ett nytt stadsövergripande miljöprogram för åren 2008-2011. Kommunstyrelsen (KS) fick samtidigt uppdraget att utveckla och fastställa uppföljningsmetoder för miljöprogrammet och integrera uppföljningen inom ramen för stadens integrerade styrsystem (ILS).

Syftet med granskningen har varit att översiktligt bedöma former för styrning och uppföljning mot målen i stadens nya miljöprogram. En del i granskningen har varit att fokusera på genomförande och uppföljning av målområdet "Hållbar energianvändning".

#### STADSREVISIONENS IAKTTAGELSER

- Den centrala styrningen och uppföljningen av programmet har förbättrats genom att uppföljningen har integrerats med stadens styrsystem.
- Fullmäktiges beslut om miljöprogrammet ger inget tydligt besked om hur miljöprogrammet i sin helhet ska följas upp.
- De indikatorer som fullmäktige valt ut för sin uppföljning av miljöprogrammet omfattar inte hela kommunkoncernen.
- För flera av indikatorerna behöver uppföljningsmetoderna preciseras. Bl a finns det ottydigheter vad gäller indikatorer avseende energiförbrukningen.
- De granskade nämnderna tillämpar i stort de fastställda uppföljningsmetoderna medan de

granskade bolagen gör det i mindre utsträckning. Bolagen följer dock direktiven från koncernledningen.

- Det är för tidigt att göra någon bedömning av hur genomförandet av miljöprogrammet går vid granskade nämnder och bolagsstyrelser. Men granskningen visar att det pågår ett aktivt miljöarbete inte minst vad gäller Hållbar energiförbrukning.

#### STADSREVISIONENS REKOMMENDATIONER

- Fullmäktige bör få en uppföljning av hela miljöprogrammet med en avstämning mot samtliga delmål. Rapporteringen till fullmäktige bör också inkludera hela kommunkoncernen (förvaltningar och bolag) eftersom miljöprogrammet är ett stadsövergripande styrdokument.
- Det finns särskilt utpekade nämnder som har ett ansvar för uppföljning av delmålen. Dessa nämnder kan bistå KS med en sådan analys.
- Staden planerar under en 3-årsperiod att satsa 1 mndkr eller mer i åtgärder som ska minska energiförbrukningen. Det är därför angeläget att uppföljningsmetoderna fortsätter att utvecklas så att resultaten av energieffektiviseringar kan mätas och säkerställas.

#### GRANSKNINGENS GENOMFÖRANDE

Verifierande granskningen har skett mot kommunstyrelsen, koncernstyrelsen, miljö- och hälsoskyddsnämnden, fastighetsnämnden, idrottsnämnden och bolagen Micasa Fastigheter i Stockholm AB och Skolfastigheter i Stockholm

AB (SISAB). För att också belysa hyresgästernas roll och förutsättningar i energieffektiviseringsarbetet har en stadsdelsnämnd (Södermalm) och utbildningsnämnden valts ut att representera Micasa Fastigheters och SISAB:s hyresgäster.

I granskningen har extern konsult medverkat i granskningen som metodstöd.

#### **FRÅGOR OM RAPPORTEN BESVARAS AV**

- Förtroendevald revisor Lars Munters  
08-704 34 91, 070-757 44 67
- Förtroendevald revisor Annika Elmlund  
08-661 50 47, 070 660 80 45
- Stadsrevisor Staffan Moberg  
08-508 29 414

Rapporten finns på [www.stockholm.se/revision](http://www.stockholm.se/revision)



# Revisionsrapport



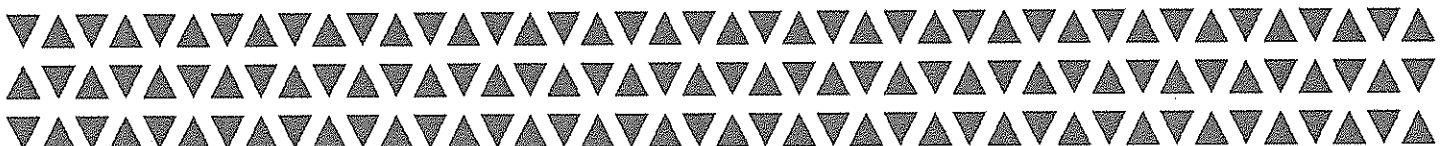
## STYRNING OCH UPPFÖLJNING AV MILJÖPROGRAMMET

Den centrala styrningen och uppföljning av miljöprogrammet har förbättrats genom integreringen i stadens styrsystem (ILS).

En mer samlad uppföljning mot delmålen i miljöprogrammet behöver tas fram. En del är att uppföljningen bör vara kommun-koncernövergripande.

Granskade nämnder och bolag tillämpar i stort fastställda uppföljningsmetoder.

Bedömningen är att det pågår ett aktivt miljöarbete vid granskade nämnder och bolag.



Den kommunala revisionen är fullmäktiges kontrollinstrument för att granska den verksamhet som bedrivs i nämnder och bolagsstyrelser. Stadsrevisionen i Stockholm granskar nämnders och styrelserns ansvarstagande för att genomföra verksamheten enligt fullmäktiges uppdrag. Stadsrevisionen omfattar både de förtroendevalda revisorerna och revisionskontoret.

I ”årsrapporter” för nämnder och ”granskningspromemorior” för styrelser sammanfattar Stadsrevisionen det gångna årets synpunkter på verksamheten. Särskilda granskningar som sker under året publiceras löpande som ”revisionsrapporter” och i vissa fall som ”promemorior”.

Publikationerna finns på Stadsrevisionens hemsida. De kan också beställas från revisionskontoret.

STADSREVISIONEN  
Revisionskontoret  
[www.stockholm.se/revision](http://www.stockholm.se/revision)

Besöksadress: Hantverkargatan 3 A, 1 tr  
Postadress: 105 35 Stockholm  
Telefon: 08-508 29 000  
Fax: 08-508 29 399



## Sammanfattning

Revisionskontoret har översiktligt granskat former för styrning och uppföljning mot målen i stadens nya miljöprogram. En del i granskningen har varit att fokusera på målområdet "Hållbar energianvändning". Granskningen omfattar kommunstyrelsen, Stockholm Stadshus AB, fastighetsnämnden, idrottsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, Micasa Fastigheter i Stockholm AB och Skolfastigheter i Stockholm AB.

### Miljöprogrammets integrering i ILS

Miljöprogrammet har integrerats i stadens system för integrerad ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi (ILS) genom KF:s 19 indikatorer som tagits fram utifrån delmålen i miljöprogrammet. Härutöver finns ytterligare 31 indikatorer som de nämnder vilka har fått ett särskilt ansvar för delmålen har fastställt. Den centrala styrningen och uppföljningen av miljöprogrammet har härigenom förbättrats jämfört med tidigare program då uppföljningen till stora delar genomfördes utanför ILS. Integreringen av miljöprogrammet i ILS är ännu relativt ny och under granskningen har följande områden framkommit där förbättringar är önskvärda.

Fullmäktiges beslut om miljöprogrammet ger inget tydligt besked om hur miljöprogrammet i sin helhet ska följas upp. Huruvida stadens reviderade styrmodell beaktar behoven av en mer samlad uppföljning av miljöprogrammet är också oklart. Fullmäktige har fastställt miljöprogrammet och de delmål som ingår där. Enligt revisionskontoret bör fullmäktige få en uppföljning mot målen i miljöprogrammet någon gång under och efter programperiodens slut. Rapporteringen till fullmäktige bör också inkludera hela kommunkoncernen eftersom miljöprogrammet är ett stadsövergripande styrdokument. Den årliga ILS-rapporteringen kan kompletteras med en sådan analys. Det finns uppföljningsansvariga nämnder utsedda för respektive delmål som kan bistå KS med denna analys. Underlaget kommer att finnas redovisat på olika nivåer i ILS och behöver inte innebära att parallella uppföljningar behöver göras för att åstadkomma en sådan redovisning.

### Metoder för hur måluppfyllelsen ska mätas

Kommunstyrelsen har lagt fast metoder för hur delmålen ska mätas. Enligt revisionskontoret är det viktigt att metoderna säkerställer att resultaten så långt möjligt blir jämförbara mellan olika verksamheter och över tid. Bland annat när det gäller uppföljningen av energiförbrukning finns osäkerheter som kommer sig av bristfälligt dataunderlag samt otydliga definitioner och tillvägagångssätt. När det gäller dataunderlaget behövs förbättringar vid de granskade nämnderna och styrelserna och ett sådant arbete pågår också. När det gäller definitioner (t.ex. vilka objekt som ska ingå) och tillvägagångssätt i övrigt krävs komplettering av vägledande texter till indikatorerna. Staden planerar under en treårsperiod att inve-



stera 1 mdkr eller mer i energieffektiviseringsåtgärder. Det är därför enligt revisionskontoret angeläget att uppföljningsmetoderna fortsätter att utvecklas så att resultaten av energieffektiviseringarna kan mätas och säkerställas.

#### **Ansvarsfördelningen mellan central och lokal nivå**

I enlighet med fullmäktiges beslut har styrelsen för Stockholm Stadshus AB uppmanat bolagen att integrera uppföljningen av miljöprogrammet inom ramen för ILS. Koncernledningen har också implementerat de indikatorer som fullmäktige har beslutat i budget ska gälla bolagen. Därmed anser koncernledningen att den har fullgjort sitt uppdrag. Revisionskontoret anser dock att kommunstyrelsen bör föreslå kommunfullmäktige att förtydliga i vilken omfattning bolagen ska omfattas av övriga indikatorer avseende miljöprogrammet.

En konsekvens av rådande otydlighet gentemot bolagskoncernen är att fullmäktige genom t ex indikatorn avseende energiförbrukningen (värme och varmvatten) endast får en rapportering från två facknämnder eftersom bolagen inte är utpekade för denna indikator.

#### **Nämnders och styrelser metoder för uppföljning av miljöprogrammet**

De granskade nämnderna tillämpar i stort de fastställda uppföljningsmetoderna, medan bolagen gör det i mindre utsträckning. Bolagen följer dock direktiven från koncernledningen.

Miljöarbetet är komplext varför nämnder/styrelser bör ha egna fastställda handlingsplaner/program för sitt arbete utifrån stadens miljöprogram. Granskade nämnder/styrelser har också sådana. Ett utvecklingsområde är hur egna planer/program bättre ska knyta an till nämndens/styrelsens ILS-rapportering.

Det är ännu för tidigt att göra någon bedömning av måluppfyllelsen och hur genomförandet av miljöprogrammet går, eftersom år 2008 är det första året i programperioden. Arbetet med att integrera miljöprogrammet i ILS har också försenats, varför en del av indikatorerna inte har haft några målvärden vid ingången av år 2008 och vissa har fått målvärden först under 2009. I årsredovisningen 2008 var också första året som uppföljningen gjordes i uppföljningsverktyget ILSwebb.

Revisionskontoret konstaterar att det pågår ett aktivt miljöarbete vid de granskade nämnderna och styrelserna inte minst inom målområdet Hållbar energiförbrukning.



## INNEHÅLL

Sid

<b>1</b>	<b>Revisionsuppdraget</b> .....	<b>1</b>
1.1	Bakgrund och syfte.....	1
1.2	Revisionsfrågor.....	1
1.3	Metod, omfattning och avgränsningar .....	1
<b>2</b>	<b>Stadens miljöprogram</b> .....	<b>2</b>
2.1	Miljöprogrammet.....	2
2.2	Miljöprogrammets integrering i stadens styrsystem (ILS) .....	3
2.3	Prioriteringar i fullmäktiges budget 2009 .....	4
<b>3</b>	<b>Revisionskontorets iakttagelser och kommentarer</b> .....	<b>4</b>
3.1	Den centrala nivån.....	4
3.2	Miljö- och hälsoskyddsnämnden – En av de nämnder som har ett särskilt ansvar för uppföljning av delmålen.....	7
3.3	Granskade nämnder och styrelser.....	7

---

### Bilagor:

**Bilaga 1** Intervjuförteckning

**Bilaga 2** Miljöprogrammets delmål och indikatorer

**Bilaga 3** Granskade nämnders och styrelser miljöarbete





## 1 Revisionsuppdraget

### 1.1 Bakgrund och syfte

Revisionskontorets tidigare granskningar av miljöarbetet har visat att nämnder och styrelser behöver sätta upp tydligare mål och ta fram handlingsplaner. Revisionskontoret har också lyft fram att kommunstyrelsen och koncernstyrelsen har en viktig pådrivande roll i det arbetet.

Kommunfullmäktige antog den 5 november 2007 ett nytt stadsövergripande miljöprogram för åren 2008-2011. Kommunstyrelsen (KS) fick samtidigt uppdraget att utveckla och fastställa uppföljningsmetoder för miljöprogrammet och integrera uppföljningen i det webbaserade planerings- och uppföljningsstödet för stadens integrerade styr- och uppföljningssystem (ILSwebb). Med uppföljningsmetoder avses metoder för hur måluppfyllelsen ska mätas.

Syftet med granskningen är att översiktligt bedöma kommunstyrelsens, koncernstyrelsens, några nämnders och styrelserns former för styrning och uppföljning mot målen i stadens nya miljöprogram. En del i granskningen har varit att fokusera på genomförande och uppföljning av målområdet "Hållbar energianvändning".

### 1.2 Revisionsfrågor

Granskningen ska ge svar på följande revisionsfrågor:

- Har uppföljningen av miljöprogrammet integrerats på ett ändamålsenligt sätt inom ramen för ILS?
- Har KS lagt fast metoder för hur måluppfyllelsen ska mätas?
- Finns det en tydlig ansvarsfördelning mellan den centrala och den lokala nivån?
- Har de nämnder som fått ett särskilt uppföljningsansvar fått ett tydligt uppdrag?
- Tillämpar nämnder och styrelser fastställda metoder för uppföljning av miljöprogrammet?
- Finns det mål/handlingsplaner som stödjer målen i miljöprogrammet?
- Har nämnderna och styrelserna säkerställt sina metoder för uppföljning av indikatorerna?
- Redovisar nämnderna/styrelserna måluppfyllelse av miljöprogrammet?

### 1.3 Metod, omfattning och avgränsningar

Utgångspunkten (revisionskriterierna) för granskningen har varit:

- Stadens miljöprogram 2008-2011
- Miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår (KF 07-11-26)
- Anvisningar rörande ILS



- Budget/verksamhetsplaner för 2009 och övriga handlingsplaner för miljöarbetet
- Uppföljningsrapporter (ILSwebb) och övriga uppföljningsdokument

Förutom analyser av olika styrande dokument har intervjuer genomförts med den centrala ledningens representant för miljöfrågor i staden (stadsledningskontoret och koncernledningen) samt vid utvalda nämnder och styrelser. Intervjuer har också genomförts med ansvariga för energieffektiviseringsåtgärder. Totalt har 15 intervjutillfällen genomförts (bilaga 1).

Granskningen omfattar den centrala nivån (kommunstyrelsen och koncernstyrelsen), miljö- och hälsoskyddsnämnden som har ett uppföljningsansvar för ett stort antal delmål i miljöprogrammet samt fastighetsnämnden, idrottsnämnden och bolagen Micasa Fastigheter i Stockholm AB och Skolfastigheter i Stockholm AB (SISAB)). För att också belysa hyresgästernas roll och förutsättningar i energieffektiviseringsarbetet har en stadsdelsnämnd (Södermalm) och utbildningsnämnden valts ut att representera Micasa Fastigheters och SISAB:s hyresgäster.

Verifiering av uppföljningsmetoderna har inriktats mot KF:s indikatorer och då främst indikatorerna som är kopplade till "Hållbar energianvändning". Granskningen har genomförts av projektledare Maria Assarsson och revisor Örjan Palmqvist. En extern konsult Gunhild Granath från ÅFconsult har också medverkat i granskningen som metodstöd.

## 2. Stadens miljöprogram

### 2.1 Miljöprogrammet

Nu gällande miljöprogram antogs av fullmäktige den 5 november 2007. Kommunfullmäktige beslöt att

1. Stockholms miljöprogram 2008-2011 såsom stadsövergripande styrdokument inom miljöområdet, godkänns.
2. Stadens nämnder ges i uppdrag och Stockholms Stadshus AB ges i uppdrag att uppmana dotterbolagen att inom det integrerade lednings- och styrsystemet (ILS) hantera verksamheternas miljöfrågor, med syfte att uppnå målen i miljöprogrammet.
3. Stadens nämnder ges i uppdrag och Stockholms Stadshus AB ges i uppdrag att uppmana dotterbolagen som i och med detta beslut ges ansvar för uppföljning av delmålen, att i samarbete med kommunstyrelsen under hösten 2007 och första kvartalet 2008 utveckla och fastställa uppföljningsmetoder för respektive delmål.



4. Kommunstyrelsen ges i uppdrag att metodmässigt integrera genomförande och uppföljning av miljöprogrammets mål i det webbaserade planerings- och uppföljningsstödet för ILS.
5. Kommunstyrelsen ges i uppdrag att i samråd med stadsbyggnadsnämnden och exploateringsnämnden under våren 2008 arbeta fram ett kompletterande kapitel till miljöprogrammet avseende hållbart stadsbyggnade.

Styrelsen för Stockholms Stadshus AB har för sin del 2007-12-11 beslutat att uppmana dotterbolagen inom koncernen Stockholms Stadshus AB att inom ILS hantera miljöfrågorna, med syfte att uppnå målen i Stockholms miljöprogram 2008-2011.

Miljöprogrammet består av 6 övergripande mål och 27 delmål. Till delmålen har KF beslutat om 19 KF-indikatorer och uppföljningsansvariga nämnder har beslutat om ytterligare 31 indikatorer som ska mäta måluppfyllelsen. Härutöver har nämnder och styrelser formulerat egna mål och indikatorer.

I jämförelse med tidigare miljöprogram har antalet delmål reducerats från 43 till 27. Delmålen i det nya miljöprogrammet har tydliggjorts med avseende på om de vänder sig till stadens egna verksamheter eller om staden tillsammans med andra ska verka för att målen uppnås. Det har dock tillkommit ett stort antal indikatorer med årsmål.

Miljöprogrammets delmål och beslutade indikatorer framgår av bilaga 2.

Fullmäktiges beslut om miljöprogrammet innebar också en revidering av stadens styrmodell. Program ska inordnas i budget och uppföljning genom indikatorer och aktiviteter inom ramen för ILS.

## **2.2 Miljöprogrammets integrering i stadens styrsystem (ILS)**

Kommunstyrelsen (KS) fick i uppdrag att metodmässigt integrera genomförande och uppföljning av miljöprogrammets mål i stadens styrsystem ILS. För detta används det webbaserade planerings- och uppföljningsstödet ILSwebb.

Stadens miljöprogram följs upp inom ramen för KF:s övergripande verksamhetsmål "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas". Kommunfullmäktige har för sin del genom KF:s indikatorer (19 st) valt ut de områden som fullmäktige särskilt vill följa.

De nämnder som fått ett särskilt ansvar för uppföljning av delmålen har formulerat ytterligare indikatorer för de delmål i miljöprogrammet som inte täcks in



av KF-indikatorer (31 st). Berörda nämnder har fastställt indikatorerna i respektive nämnd.

I årsbudgeten ska nämnder och styrelser fastställa årsmål för KF:s indikatorer och egna indikatorer. Stadsledningskontoret och koncernledningen ska följa upp mål och genomförande i verksamhetsplanerna och i tertial- och årsrapporteringen.

### **2.3 Prioriteringar i fullmäktiges budget 2009**

Kommunfullmäktiges budget är överordnad och styrande för stadens alla verksamheter. Övriga styrdokument har att förhålla sig till denna. Genom KF:s indikatorer har fullmäktige prioriterat hur fullmäktige vill följa upp delmålen i miljöprogrammet. Härutöver anger också fullmäktige aktiviteter under respektive nämnd som ska bidra till måluppfyllelsen. När det gäller bolagen ger fullmäktige särskilda ägardirektiv.

De nämnder och bolag som ingår i denna granskning har alla uppdrag/ägardirektiv att genomföra energieffektiviseringar i fastighetsbeståndet. En budgeterad energibesparing har lagts ut på berörda nämnder i fullmäktiges budget 2009 men inte på berörda bolag. I budget 2008 angavs att förvaltningar och bolag under perioden 2008-2010 kommer att genomföra energieffektiviseringsinvesteringar för ca 1 mdkr. Särskilda medel från KF:s satsning "Stimulans för Stockholm" i budget 2009 innebär att den totala satsningen i energieffektiva lösningar kan tidigareläggas.

## **3 Revisionskontorets iakttagelser och kommentarer**

### **3.1 Den centrala nivån**

#### **Miljöprogrammets integrering i ILS**

Miljöprogrammet har integrerats i ILS genom KF:s indikatorer som tagits fram utifrån delmålen i miljöprogrammet. Den centrala styrningen och uppföljningen av miljöprogrammet har härigenom förbättrats. Arbetet med att integrera miljöprogrammet i ILS har dock försenats i ca 1 år.

I nämndernas rapportering till KS är uppföljning av årsmålen för KF:s miljöindikatorer en del i uppföljningen mot fullmäktiges mål för verksamhetsområdet "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas" Hur nämnder som fått ett särskilt ansvar för uppföljning av delmålen (t ex miljö- och hälsoskyddsnämnden) kommer att rapportera mot delmålen i miljöprogrammet till respektive nämnd är inte klart ännu. I KS:s rapportering till fullmäktige är uppföljning av årsmålen för KF:s miljöindikatorer grunden för avstämning mot KF:s mål för verksam-



hetsområdet. Stadsledningskontoret har inte för avsikt att göra någon direkt avstämning mot delmålen i miljöprogrammet.

Fullmäktiges beslut om miljöprogrammet ger inget tydligt besked om miljöprogrammet i sin helhet ska följas upp, annat än att verksamhetens miljöfrågor ska hanteras inom ramen för ILS i syfte att uppnå målen i miljöprogrammet. Samtidigt är det oklart enligt revisionskontoret om stadens reviderade styrmodell beaktar behoven av en mer samlad uppföljning av miljöprogrammet. Enligt revisionskontoret bör ändå fullmäktige få en uppföljning av om målen i miljöprogrammet uppnås. Den årliga ILS-rapporteringen kan kompletteras med en analys av måluppfyllelsen utifrån samtliga indikatorer kopplade till delmålen i miljöprogrammet. Det finns uppföljningsansvariga nämnder utsedda för respektive delmål som kan bistå KS med denna analys någon gång under och efter programperiodens slut. Underlaget kommer att finnas redovisat på olika nivåer i ILS och behöver inte innebära att parallella uppföljningar behöver göras för att åstadkomma en sådan redovisning.

Vidare skulle enligt revisionskontoret den löpande rapporteringen av genomförandet av miljöprogrammet till fullmäktige (19 indikatorer) vinna på en ökad fokusering och ett mindre antal indikatorer. Den löpande uppföljningen till fullmäktige bör däremot inkludera hela kommunkoncernen, vilket inte idag är fallet.

#### **Metoder för hur måluppfyllelsen ska mätas**

KS har lagt fast metoder för uppföljning av delmålen genom KF:s indikatorer i uppföljningssystemet. I ILSwebb finns också definitioner och viss vägledande text.

KF:s indikatorer är utformade utifrån behovet av en övergripande uppföljning av stadens miljöarbete utifrån miljöprogrammet. Centrala indikatorer har även stor påverkan på den interna styrningen vid nämnder/styrelser. Behovet av väl definierade centrala indikatorer ska därför inte underskattas, även om behovet inte är lika stort på den centrala nivån som den lokala nivån. Det finns därför anledning att se över vilka förbättringar som skulle kunna göras när det gäller formuleringar och definitioner.

Granskningen har visat att det finns brister i tillvägagångssättet för att följa upp vissa av indikatorerna t ex vad gäller energianvändning. För elanvändning rapporteras den totala användningen vilket gör att förändringar av verksamheter eller ytor påverkar utfallet. Indikatorn för värme och varmvatten redovisas per kvm, varför det är viktigt att precisera vilken yta som ska ingå. Att även fjärrkyla ska ingå bör framgå av indikatorns benämning. Om volymerna räknas fram genom bokförda kostnader (vilket är anvisningen i ILSwebb) uppstår frågan om elkostnaden räknas dubbelt d.v.s. både i indikatorn för el och i indikatorn för



värme och varmvatten eller om kostnaden för eluppvärmning kan separeras från de fakturerade elkostnaderna. Andra osäkerheter gäller vilken omräkningsfaktor (priset) som ska väljas eller om värdena ska vara normalårskorrigerade (vilket bör vara fallet).

Olika verksamheter och byggnader har olika förutsättningar att genomföra energieffektiviseringar. Ur ett nämnds-/styrelseperspektiv bör därför enligt revisionskontoret indikatorn för värme och varmvatten delas upp på nämnds-/styrelsenivå mellan typ av byggnader och anläggningar för att bättre kunna ligga till grund för mer preciserade energisparmål.

Staden planerar under en treårsperiod att investera 1 mdkr eller mer i energieffektiviseringsåtgärder. Enligt revisionskontoret är det av stor vikt att arbetet med att utveckla uppföljningsmetoderna för energianvändning fortsätter så att resultaten i form av minskad energianvändning kan mätas och säkerställas.

I kommunstyrelsens tertialrapport 1/2009 redovisas att KF:s årsmål för minskad energianvändning 2009 ("minska") kommer att uppnås. Delmålet i stadens miljöprogram är att energianvändningen ska minska med 10 %. Enligt revisionskontoret kan KF:s årsmål behöva preciseras för att mer stå i samklang med delmålet i miljöprogrammet.

#### **Ansvarsfördelningen mellan central och lokal nivå**

I enlighet med fullmäktiges beslut om miljöprogrammet har koncernstyrelsen uppmanat bolagen att integrera uppföljningen av miljöprogrammet inom ramen för ILS. Koncernledningen har också implementerat de KF-indikatorer gällande obligatorisk ventilationskontroll som fullmäktige har beslutat i budget ska gälla bolagen. Därmed anser koncernledningen att den har fullgjort sitt uppdrag. Revisionskontoret anser dock att kommunstyrelsen bör föreslå kommunfullmäktige att förtydliga i vilken omfattning bolagen ska omfattas av övriga KF-indikatorer avseende miljöprogrammet.

En konsekvens med rådande uppdelning är att t ex fullmäktige genom KF-indikatorern avseende energiförbrukningen (värme och varmvatten) endast får en rapportering från två facknämnder eftersom bolagen inte är utpekade för denna indikator.

I och med fullmäktiges beslut fick vissa nämnder (miljö- och hälsoskyddsnämnden och några till) ett särskilt ansvar för uppföljning av delmålen samt att precisera uppföljningsmetoderna tillsammans med kommunstyrelsen. Enligt revisionskontoret bör KS precisera hur de nämnder som fått ett särskilt uppföljningsansvar ska avrapportera delmålen inom ramen för ILS.



### 3.2 Miljö- och hälsoskyddsnämnden – En av de nämnder som har ett särskilt ansvar för uppföljning av delmålen

Miljö- och hälsoskyddsnämnden svarar för ett stort antal av de övriga indikatorerna (25 av 31) som också ligger till grund för att följa upp delmålen i miljöprogrammet. Nämnden följer flera av dem i sin reguljära verksamhet inom ramen för sin tillsyn och miljöövervakning. Nämnden har också enligt fullmäktiges uppdrag att bistå stadens nämnder och bolag i deras miljöarbete.

#### Uppföljningsansvariga nämnders uppdrag

Uppföljningsansvariga nämnders uppdrag såsom det beskrevs i fullmäktiges ärende om miljöprogrammet 2007 var att utpekade nämnder

- ges ansvar för uppföljning av delmålen i miljöprogrammet
- ska under hösten och första kvartalet 2008 tillsammans med kommunstyrelsen utveckla och fastställa uppföljningsmetoderna för respektive delmål.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden har i samband med beslut om tertialrapport 1/2008 och tertial 1/2009 fastställt indikatorer för de delmål i miljöprogrammet som nämnden har ett eget eller delat uppföljningsansvar för. Vid nämndens sammanträde 2008-12-09 gav nämnden förvaltningen i uppdrag att tillsammans med stadsledningskontoret lägga förslag på en samlad lösning för uppföljning av miljöprogrammet. Vid nämndens sammanträde 2009-05-12 antog nämnden förvaltningens egna förslag till samlad lösning för uppföljning av miljöprogrammet. Förslaget innebär att indikatorredovisningen redovisas i MHN:s uppföljningsstöd "Miljöbarometern". I samband med tertial 2/2009 har indikatorer som nämnden är rapporteringsansvarig för lagts in i ILSwebb. Några värden har dock inte rapporterats ännu, vilket också gäller övriga nämnder som har fått ett särskilt ansvar för uppföljning av vissa delmål. Stadsledningskontoret har inte ännu tagit ställning till MHN:s förslag till samlad modell för uppföljning av miljöprogrammet.

Förvaltningen upplever att det finns oklarheter kring hur miljöprogrammet i sin helhet ska följas upp. Förvaltningen upplever också att det finns oklarheter när respektive nämnd löpande ska rapportera vissa indikatorer inom ramen för ILS och där samtidigt miljö- och hälsoskyddsnämnden har ett samlat uppföljningsansvar t ex för indikatorerna avseende energianvändning och miljöbilar.

Se revisionskontorets kommentarer under avsnitt 3.1.

### 3.3 Granskade nämnder och styrelser

Granskningen av nämndernas och styrelsernas styrning och uppföljning mot målen i miljöprogrammet framgår av bilaga 3. I det följande sammanfattas iakttagelserna och kommentarerna.



### **Nämnders och styrelser metoder för uppföljning av miljöprogrammet**

De granskade nämnderna tillämpar i stort de fastställda uppföljningsmetoderna för miljöprogrammet. Miljöarbetets integrering i ILS har inneburit att styrning och uppföljning av miljöarbetet har stärkts. Kopplingen till tertialrapporteringen innebär också att nämnderna under året får lämna en prognos på måluppfyllelsen.

Nämnderna har inom ramen för ILS satt upp årsmål för KF:s indikatorer som ska följa upp miljöprogrammet. Nämndernas årsmål 2009 är i stort i nivå med fullmäktiges årsmål. När det gäller "Energianvändningen för värme och varmvatten i stadens byggnader och anläggningar", innebär nämndernas årsmål 2009 inte någon minskning jämfört med utfallet för 2008.

Bolagen rapporterar i enlighet med koncernledningens instruktioner miljöarbetet i ILS, vilket innebär att dotterbolagens rapportering i ILS är av betydligt mindre omfattning än nämndernas rapportering. Bolagen rapporterar ett fåtal KF-indikatorer, där bolagen är särskilt utpekade (OVK-kontroller). KF:s indikatorer för t ex energihushållning rapporteras inte av de granskade bolagen men både SISAB och Micasa Fastigheter har satt upp egna mål för energibesparing utifrån stadens miljöprogram.

Kopplingen mellan egna måldokument för miljöarbetet (handlingsplaner och program) och ILS-rapporteringen behöver göras tydligare. För delmål i lokala handlingsplaner som nämnder och bolag väljer att ha utöver de obligatoriska KF-indikatorerna och som inte bedöms strategiskt viktiga att de bör ingå som egna mål i ILS rapporteringen kan ett sätt vara att låta dessa ingå i en mer komprimerad redovisning i ILSwebb. Nämnden/styrelsen kan rapportera vilka fastställda miljö- och energiprogram som nämnden/styrelsen har, antalet delmål kopplade till stadens miljöprogram samt hur många av målen som uppnåtts för tidsperioden ifråga.

### **Mål/handlingsplaner som ska stödja målen i miljöprogrammet**

De granskade nämnderna och bolagen har utöver redovisade mål/aktiviteter inom ILS, egna separata handlingsplaner för miljö och energi, vilka nämnden eller styrelsen har fastställt (med undantag för fastighetsnämnden). I handlingsplanerna tar nämnderna och bolagen upp mål/aktiviteter utifrån sin miljöpåverkan och stadens miljöprogram. Fastighetskontoret har tagit fram förslag till handlingsplan för åren 2009-2012, men nämnden har inte ännu fastställt planen. Samtliga mål i de egna miljö- och energiplanerna ingår inte i ILS. Det är inte alltid tydligt vilka mål som har lyfts in i ILS och varför.

I fråga om energibesparande åtgärder ska hyresgäst och hyresvärd samverka. När det gäller skollokaler anser hyresgästen att det med nuvarande avtalskon-





struktion där skolorna både betalar för verksamhets- och fastighetsel är det svårt att motivera angelägna energieffektiviseringar gentemot SISAB. När det gäller fastighetskontoret ingår verksamhetsel i hyran i flera av hyresavtalen, vilket inte ger hyresgästen tillräckligt med incitament för energibesparing. En strävan bör enligt revisionskontoret vara att hyresgästen svarar för verksamhetsel medan hyresvärden svarar för fastighetsel.

### **Metoder för uppföljning**

Granskningen av uppföljningsmetoderna har visat att några nämnder/bolag har kommit längre än andra. När det gäller energianvändningen för uppvärmning och varmvatten har fastighetsnämnden, idrottsnämnden och SISAB en bra energistatistik. Fastighetsnämndens och idrottsnämndens statistik omfattar dock inte hela beståndet. Idrottsnämndens statistik omfattar inte heller fjärrkyla. Micasa Fastigheter har inga säkerställda metoder ännu, men arbete pågår. När det gäller elförbrukningen uppger fastighetsnämnden och till viss del SISAB att de har problem med att få tillfredställande statistik från Fortum.

Det är en fördel om uppföljningsmetoderna är dokumenterade. Idrottsförvaltningen har dokumenterat de flesta av sina uppföljningsmetoder.

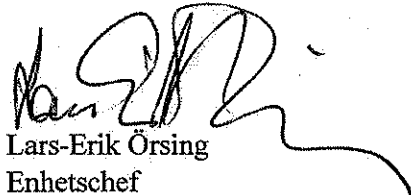
När det gäller uppföljning av KF:s beslutade miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår, har SISAB inarbetat dessa i sina upphandlingsrutiner och arbete pågår med att se över uppföljningsmetoderna. Övriga nämnder och bolag behöver se över sina upphandlingsrutiner med avseende på fullmäktiges beslut.

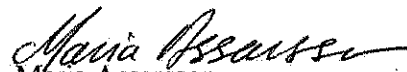
När det gäller måluppfyllelse år 2008 och hur genomförandet av miljöprogrammet går, så är det för tidigt att göra en sådan bedömning, eftersom år 2008 är första året i programperioden och första året för uppföljning inom ramen för ILSwebb. För en del av indikatorerna fanns inte heller några målvärden vid ingången av år 2008 och vissa har fått målvärden först under 2009. Uppföljningsansvariga nämnder har inte ännu rapporterat några värden för sina indikatorer. Revisionskontoret konstaterar ändå att det pågår ett aktivt miljöarbete vid granskade nämnder och styrelser framför allt inom målområdet Hållbar energiförbrukning.

De granskade nämnderna ligger bra till vad gäller andel miljöbilar, medan måluppfyllelsen är sämre vad gäller andel som går på förnybara drivmedel. Låga värden vad gäller den senare indikatorn kan till del bero på ej tillförlitliga uppföljningsrutiner.



När det gäller målområde Hållbar energianvändning redovisar fastighetsnämnden, idrottsnämnden och SISAB minskad energianvändning för värme och varmvatten. Energistatistiken för värme och varmvatten bedöms vara av god kvalitet vid fastighetsnämnden, idrottsnämnden och SISAB. Vid fastighetsnämnden och idrottsnämnden omfattas dock inte hela beståndet. Micasa Fastigheter har inte år 2008 haft något preciserat energisparmål. De avbrutna EPC-upphandlingarna<sup>1</sup> vid fastighetskontoret och Micasa Fastigheter har inneburit att planerade åtgärder har försenats ett år eller mer.

  
Lars-Erik Örsing  
Enhetschef

  
Maria Assarsson  
Projektledare

<sup>1</sup> EPC är ett samlingsnamn för nya och utvecklade samverkansformer för att genomföra besparingsfinansierade projekt för energieffektivisering och modernisering av fastigheter.



## Bilaga 1

### Intervjuförteckning

I granskningen har följande funktioner intervjuats vid berörda nämnder/styrelser.

#### **Stadsledningskontoret**

Förnyelseavdelningen; utvecklings- och controllerenheten

#### **Koncernledningen**

ILS-ansvariga

#### **Fastighetsnämnden**

Miljösamordnare samt bitr. miljösamordnare

#### **Idrottsnämnden**

Fastighetschef, miljösamordnare, energihandläggare m fl

#### **Micasa Fastigheter i Stockholm**

Miljösamordnare samt koordinator för energieffektiviseringsprojektet

#### **Skolfastigheter i Stockholm**

VD samt Teknik- och miljöchef

#### **Miljö- och hälsoskyddsämnden**

Förvaltningschef, handläggare med ansvar för uppföljning miljöindikatorerna samt handläggare vid Energicentrum

#### **Utbildningsnämnden**

Chefen för lokalfrågor samt handläggare för lokalfrågor vid grundskoleavdelningen.

#### **Södermalm**

Lokalsamordnare och stadsmiljösekreterare

Delmål	Indikator (skuggade fält= KF-indikatorer)	Ansvar uppföljning
<b>1 Miljöeffektiva transporter</b>		
1.1 Staden arbetar systematiskt för att minska miljöbelastningen från egna och upphandlade transporter	Andel av verksamheter som har ett systematiskt arbete för effektiva resor och transporter	ks
1.2 Stadens bilpark består till 100 procent av miljöbilar som till 85 procent körs på förnybart drivmedel	Andel miljöbilar i stadens fordonspark inkl. leasade fordon exkl. uttrycknings- och specialfordon	mhn
	Andel förnyelsebart drivmedel i stadens egna och leasade etanol- och fordonsgasfordon	mhn
1.3 Staden ska verka för att utsläppen från trafiken minskar	Antal dygn där dygnsmedelvärdet för kvävedioxid (NO <sub>2</sub> ) överskrider 60 µg/m <sup>3</sup>	mhn
	Antal dygn där dygnsmedelvärdet för partiklar (PM 10) överskrider 50 µg/m <sup>3</sup>	mhn
	Andel av stadens fordon som använder dubbade däck	ks (alla nämnder rapporterar)
1.4 Staden ska verka för att andelen personer som åker kollektivt, cyklar och går ökar	Andel stockholmare som reser kollektivt till och från arbetet	mhn
	Antal kollektivtrafikanter som passerar innerstadssnittet och regioncentrumsnittet i båda riktningarna	mhn
	Andel stockholmare som cyklar eller går till och från arbetet	mhn
	Antal cyklister som passerar innerstadssnittet	mhn
1.5 Staden ska verka för att andelen miljöfordon och andelen förnybart bränsle ökar	Antal tankställen med förnyelsebara bränslen	mhn
1.6 Staden ska verka för att trafikbullret utomhus minskar	Årsmedelvärde för bullernivåer vid Sveavägen och Observatorielunden	mhn
	Bullerexponerad yta	mhn
<b>2 Giftfria varor och byggnader</b>		
2.1 Utsläppen av miljö- och hälsoskadliga ämnen från varor och byggnader ska minska	Andel upphandlingar av datorer och övrig elektronikutrustning, kontorsmöbler, textilier, däck, städkemikalier och städtjänster där krav ställts på att prioriterade miljöskadliga ämnen inte ingår	mhn/svab (alla nämnder rapporterar)
2.2 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in är minst 15 procent	Andel inköpta ekologiska livsmedel i staden i kronor av totala värdet av inköpta livsmedel	ks
2.3 Under perioden ska två bostadsprojekt miljöprofileras	aktivitet	expl/mhn

<b>3 Hållbar energianvändning</b>			
3.1	Energianvändningen i stadens egna byggnader och anläggningar minskar med 10 procent.	Energianvändning för värme och varmvatten i stadens byggnader och anläggningar	mhn (brn, fsn, idn rapporterar)
		Elförbrukning (alla nämnder)	mhn (alla nämnder rapporterar)
3.2	Upphandlad el i stadens egna verksamheter bör uppfylla kraven för miljömärkning.		ks
3.3	Utsläppen av växthusgaser från energianvändning minskar med 10 procent per stockholmare	Utsläppen av växthusgaser i Stockholm ska minska	mhn
<b>4 Hållbar användning av mark och vatten</b>			
4.1	Särskilt värdefulla mark- och vattenområden ska bevaras	Förändring av markyta som är skyddad som natur- eller kulturresevat	sbn
4.2	Exploatering av värdefulla mark- och vattenområden kompenseras	Andel grönyta som kompenseras	expl
		Andel grönkompensation som avser ekologiska åtgärder	expl
		Andel värdefull grönyta som ianspråktas	expl
4.3	Stockholmarna har god tillgång till variationsrika mark- och vattenområden	Andel stockholmare som har god park- och naturtillgång enligt riktlinjerna i Stockholms parkprogram	sbn
4.4	Stadsbyggandet ska vara långsiktigt hållbart	Andel nybyggnation som sker på redan exploaterad mark jämfört med jungfruelig mark.	sbn
		Andel nybyggnation som sker i goda kollektivtrafikiägen	sbn
4.5	Park- och naturmarkernas biologiska mångfald värnas	Andel öppna gräs- och våtmarker med bete av den totala gräs- och våtmarksarealen	mhn- (expl, fn, mhn, sbn, sdn Se miljöprogrammet)
		Areal mark per år där restaurering och nyskapande av ångar, betesmarker, våtmarker och andra kulturpräglade biotoper, genomförts	mhn
		Areal mark per år där friställnings- och föryngringsåtgärder genomförts avseende ädellövträd	mhn
4.6	Den ekologiska statusen i Stockholms sjöar och vattendrag förbättras	Andel sjöar med minskad eller bibehållen total fosforhalt	berör expl, fsn, mhn, sbn, sdn, tm, svab

**5****Miljöeffektiv avfallshantering**

5.1	Mängden avfall från stadens verksamheter ska minska	Mängden avfall som stadens verksamheter ger upphov till	trn
		Mängden matavfall som stadens verksamheter sorterar ut för biologisk behandling	trn
5.2	Mängden avfall som nyttiggörs från stadens verksamheter ökar	Andel av stadens verksamheter som sorterar ut förpackningar, papper	trn
		Andel av stadens storkök eller storhushåll i stadens verksamheter som sorterar ut matavfall för biologisk behandling	
5.3	Andelen farligt avfall som samlas in ökar	Andel farligt avfall inkl. batterier och elavfall i soppåsen och grovavfall	trn/mhn
		Mängd och andel farligt avfall exl. elavfall i hushållssoporna	trn
		Mängd och andel elavfall i hushållssoporna	trn
		Andelen hushåll i Stockholm som sorterar ut farligt avfall	trn
5.4	Mängden avfall per stockholmare minskar samtidigt som mängden avfall som nyttiggörs ökar	Mängd hushållsavfall per stockholmare	trn
		Andelen återvinningsbart material i soppåsen	trn
		Mängd och andel matavfall som stadens invånare och verksamheter sorterar ut för biologisk behandling	trn

**6****Sund inomhusmiljö**

6.1	Andelen personer som besväras av hälsoproblem orsakade av inomhusmiljön i stadens egna byggnader minskar	Andel skolor i staden med godkänd ventilationskontroll och god inomhusmiljö	mhn i samarbete med sisab, micasa, fsn
		Andel förskolor i staden med godkänd ventilationskontroll och god inomhusmiljö	
		Andel vård- och omsorgsboenden i staden med godkänd ventilationskontroll och god inomhusmiljö	
6.2	Andelen klagomål angående inomhusmiljö till miljö- och hälsoskyddsnämnden som föranleder åtgärd för fastighetsägare minskar	Antal klagomål angående inomhusmiljön, till miljöförvaltningen i byggnader som inte ägs av staden	mhn
6.3	Andelen bullerstörda inomhus minskar	Andel personer som, minst en gång per vecka, upplever sig störda av buller inomhus	mhn
		Antal personer som utsätts för trafikbullernivåer inomhus över 35 dBA ekv ljudnivå	mhn
		Antal personer som erhållit minskat buller genom riktade bullerskyddsåtgärder	mhn
6.4	Av de kommunala flerbostadshusen ska 70 % vara kontrollerade avseende radon	Andel av de kommunala flerbostadshusen som kontrollerats avseende radon	mhn (mhn, fn, fastighetsbolagen)
6.5	Staden ska verka för att barn och ungdomar inte utsätts för skadliga höga ljudnivåer vid konserter, diskotek och evenemang	Andel evenemang, där barn och ungdomar har tillträde, som har ljudnivåer över gällande riktvärde	mhn



## Bilaga 3

### Fastighetsnämnden

#### Inledning

Fastighetsnämnden förvaltar lokaler (förvaltningsbyggnader, kommersiella fastigheter, m fl) som inte naturligt passar in i stadens fastighetsförvaltande bolag. Totalt handlar det om ca 800 000 kvm, varav ca 410 000 kvm är fastigheter med skyldighet att upprätta energideklarationer. Miljö- och energifrågorna ligger under fastighetsavdelningens driftenhet. För dessa frågor finns en heltidsanställd samordnare, en heltid bitr samordnare samt en inhyrd konsult på 60 %. Funktionen kommer att kompletteras med en energiingenjör under hösten 2009.

#### Iakttagelser

För KF:s mål "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas" har nämnden i verksamhetsplanen för år 2009 satt upp *års mål* för åtta KF-indikatorer som ska övervaka målet. Nämnden har också satt upp ett eget mål "Vi ska genomföra satsningar som resulterar i minskad klimatpåverkan och en god inomhusmiljö". Nämndsspecifika indikatorer och aktiviteter (främst inom energiområdet) har tagits fram som ska övervaka det egna målet. Fullmäktige har också i budget gett nämnden ett särskilt uppdrag att genomföra energieffektiviseringar i fastighetsbeståndet.

Samtliga mål och aktiviteter utifrån verksamhetens miljöpåverkan och stadens miljöprogram har inte tagits med i ILS, utan finns i separata *handlingsplaner* för miljöarbetet. Förslag till handlingsplan för miljön för åren 2009 – 2012 har tagits fram och antagits av ledningsgruppen men inte fastställts av nämnden. En energistrategi har tagits fram och man beräknar att behandla strategin i nämnden under oktober 2009. När det gäller energiplaneringen har nämnden genom en EPC-upphandling år 2007 genomfört energikartläggning, upprättat energideklarationer och förslag på energisparåtgärder (fas 1). Fas 2 (genomförande) har dock fått avbrytas p.g.a. att upplägget funnits strida mot lagen om offentlig upphandling (LOU).

Revisionskontoret har verifierat *uppföljningsmetoderna* för några av KF:s indikatorer. KF-indikatorn för upphandling av material utan miljöskadliga ämnen följs upp genom stickprov (6 stickprov under år 2008). Revisionskontoret har noterat att KF:s miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår, har inte tagits in i nämndens upphandlingsrutiner ännu. KF-indikatorn för el är baserad på den totala elmängd som kontoret förbrukar (fastighetsel samt verksamhetsel där sådan ingår i hyresavtalen). Idag går det inte att separera fastighetsel från verksamhetsel. Elanvändning är baserad på omräkning från en genomsnittlig fakturerad kostnad till kWh eftersom den statistik som Fortum tillhandahåller på webben inte är tillförlitlig. Eftersom KF-indikatorn mäter den totala elmängden kan jämförbarheten mellan åren påverkas



av om lokalytan minskar eller ökar. Jämförelsen påverkas också om abonnemang för verksamhetsel förs över på hyresgästen. Metoderna för uppföljning av elförbrukningen ska ses över.

För KF-indikatorn för energianvändning för värme och varmvatten (kWh/kvm) bedömer fastighetskontoret att Fortum levererar en bra statistik (normalårskorrigerad månadsstatistik). Nämnden har bra metoder för uppföljning av energiförbrukningen för de byggnader där det finns krav på energideklarationer (drygt 400 000 kvm). Industrifastigheter, kylrum, ekonomibyggnader räknas däremot inte in eftersom de inte anses vara relevanta för indikatorn ifråga. I redovisningen av sitt årsmål för indikatorn har förvaltningen inte angett vilken yta som indikatorn beräknats på. Jämförelser bakåt i tiden görs och korrigeringar sker för sådana förändringar i byggnadsytan som kan påverka jämförelsen. Nämndens mål för år 2009 är dock högre än för år 2008 d.v.s. 145 kWh/kvm jämfört med 118 kWh/kvm. Detta beror på att det inte fanns tid att korrigera för ytor som normalt inte brukar räknas in (se ovan).

Nämnden redovisar *måluppfyllelse* år 2008 för sex av de åtta redovisade KF-indikatorerna i sin årsredovisning. Energianvändningen för värme och varmvatten minskade. Måluppfyllelse redovisades inte för elförbrukningen (eftersom årsmål saknades) och för miljöbilar. För åren 2007 och 2008 gjordes separata miljöredovisningar. I Miljöredovisningen för år 2007 gjordes en avstämning mot fastighetskontorets egna miljömål och handlingsplaner. I miljöredovisningen för år 2008 gjordes en uppföljning mot stadens mål i miljöprogrammet men utan en tydlig avstämning mot förvaltningens egna mål/aktiviteter i verksamhetsplan för miljöarbetet.

Måluppfyllelsen för år 2009 kommer att påverkas av att EPC-upphandlingen har fått avbrytas. Detta påverkar flera aktiviteter som var planerade 2009. Det egna målet att användning av köpt energi för fastighetsdrift ska minska med 5 % under år 2009 förväntas ändå uppnås.

### **Revisionskontorets kommentarer**

Nämnden tillämpar i stort fastställda metoder för uppföljning av miljöprogrammet. Nämndens integrering av miljöprogramarbetet i ILS behöver dock stödjas genom att nämnden fastställer handlingsplanen utifrån stadens miljöprogram. Nämndens mest betydelsefulla miljöaspekter bör ingå i ILS.

Uppföljningsmetoderna bör förbättras framförallt när det gäller statistiken för elanvändningen. Det är vidare en fördel om uppföljningsmetoderna dokumenteras.

För att stimulera till energieffektivisering hos hyresgästerna är det en fördel om verksamhetselen inte ingår i hyreskontrakten utan betalas av hyresgästerna. Målet för indikatorn för energianvändning avseende värme och varmvatten bör på nämnds nivå kopplas till olika typer av lokaler.

KF:s miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår bör beaktas i nämndens upphandlingsrutiner.





## Idrottsnämnden

### Inledning

Idrottsnämnden äger och förvaltar anläggningar på ca 260 000 kvm. Anläggningarna består av simhallar, idrottshallar samt lokaler vid utomhusbassängbad, idrottsplatser och bollplaner. Miljö- och energifrågorna ligger under fastighetsavdelningen. För dessa frågor finns en miljösamordnare och en särskild energihandläggare.

### Iakttagelser

För KF:s mål "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas" har nämnden i verksamhetsplanen för år 2009 satt upp *årsmål* för åtta KF-indikatorer som ska övervaka målet. Fullmäktige har också gett nämnden ett särskilt uppdrag att genomföra energieffektiviseringar i fastighetsbeståndet. Nämnden har som nämndspecifikt mål samma mål som fullmäktige dvs "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas". En nämndspecifik aktivitet finns angiven innebärande att informationsinsatser ska genomföras för att öka personalens miljömedvetenhet.

Nämndens årsmål för KF:s indikatorer avseende energianvändningen för 2009 är samma nivå som utfallet var år 2008. Nämnden har inte tagit fram något energisparmål 2009 eftersom planerade energieffektiviseringar 2009 ger full effekt först 2010. I fullmäktiges budget 2009 för nämnden finns dock en neddragning av driftbudgeten på 9 mnkr för energibesparingar, vilket nämnden har valt att lägga ut som en generell besparing.

Samtliga mål och aktiviteter utifrån verksamhetens miljöpåverkan har inte tagits in i verksamhetsplanen utan finns i separata *handlingsplaner*. Handlingsplan för idrottsnämndens miljöarbete (som bygger på stadens miljöprogram) gäller för perioden 2008-2011 och är antagen av nämnden. En halvtidsuppföljning är planerad till slutet av 2009. En särskild energiplan har tagits fram för perioden 2009-2019 i syfte att uppfylla målet Hållbar energianvändning i stadens miljöprogram samt att tillgodose ovanstående sparkrav. Energiplanen innehåller åtgärdsförslag per anläggning. Planen är antagen av nämnden.

Revisionskontoret har verifierat *uppföljningsmetoderna* för några av indikatorerna. För flertalet av KF:s indikatorer finns dokumenterade metoder framtagna.

För KF-indikatorn avseende upphandling av material utan miljöskadliga ämnen kvarstår att ta fram metodbeskrivning. Revisionskontoret har också noterat att KF:s miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där fordon och arbetsmaskiner ingår inte har inarbetats i förvaltningens upphandlingsrutiner.

För KF-indikatorn energianvändning för värme och varmvatten följer förvaltningen inte helt den definition som lagts fast och som också inkluderar fjärrkyla. I övrigt bedöms förvaltningen ha bra rutiner för uppföljning av energianvändningen med uppgifter om kostnader och kWh per anläggning. Jämförelsevärden



finns även bakåt i tiden för större anläggningar med hög energiförbrukning. Energistatistik hämtas hos Fortum via webben både när det gäller el och värme. Uppgifterna jämförs sedan med vad som faktureras. Förvaltningen gör normalårskorrigeringar i sin egen uppföljning.

När det gäller KF-indikatorn för el är uppföljningen av elanvändningen uppdelad i fastighetsel/kvm (fångas genom uttagsprofilen) och verksamhetsel/kvm. Förvaltningen bedömer att statistiken är tillfredställande.

När det gäller KF-indikatorn andel förnyelsebara drivmedel i stadens fordon pågår ett arbete med att säkerställa uppföljningsmetoden. Avvikelser finns mellan nämndens ILS rapportering och miljöförvaltningens rapportering.

Nämnden redovisar i sin årsredovisning för år 2008 *måluppfyllelse* för två av målen för de åtta KF-indikatorerna. När det gäller indikatorerna för energianvändning avseende värme och vatten samt för elförbrukning har årsmålen uppnåtts eftersom användningen har minskat år 2008 jämfört med år 2007. Som en förklaring till att inte sex av målen har uppnåtts uppger förvaltningen att en del av indikatorerna har varit svåra att mäta som t.ex. andel förnyelsebara drivmedel, andel av verksamheter som har ett systematiskt arbete för effektiva resor och transporter, andel ekologiska livsmedel m fl.

Enligt uppgift fortskrider arbetet med energiplanen i stort sett som planerat. Åtgärderna avser såväl verksamhetsbegränsningar (t ex sänkt badvattentemperatur) som energieffektiviseringsåtgärder. Men eftersom verksamheten har förändrats och utökats kommer det bli problem med att redovisa energibesparingar.

#### **Revisionskontorets kommentarer**

Nämnden tillämnar i stort de fastställda uppföljningsmetoderna för miljöprogrammet.

Förvaltningen bör överväga hur målen i de egna handlingsplanerna kan integreras mer i ILS genom nämndspecifika mål och indikatorer för de mest betydelsefulla områdena. Inom ramen för ILS bör nämnden ta fram specificerade energisparmål.

Nämnden har dokumenterat uppföljningsmetoderna för en hel del av KF:s indikatorer. Några områden kvarstår.

KF:s miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår bör beaktas i nämndens upphandlingsrutiner.



## Micasa Fastigheter i Stockholm AB

### Inledning

Bolaget förvaltar vård- och omsorgsboenden som stadsdelsnämnderna blockförhyr hos bolaget. Även externa utförare hyr lokaler av bolaget. Totalt förvaltar bolaget ca 860 000 kvm. Resurser för att samordna miljöarbetet består av en miljösamordnare och ytterligare en handläggare inom den tekniska avdelningen. Härutöver finns en särskild handläggare för energifrågorna. Bolaget har påbörjat ett arbete med att certifiera miljöarbetet utifrån ISO standarden 14001.

### Iakttagelser

För KF:s mål "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas" har bolaget i verksamhetsplanen för 2009 satt upp *årsmål* för fyra KF:s indikatorer som ska övervaka målet. För KF:s indikatorer avseende t ex energianvändning (el och värme) och upphandling saknas årsmål. Styrelsen har satt upp två egna mål "Minska miljöpåverkan" och "Förbättra inomhusmiljön". Till dessa mål kopplas inga egna indikatorer utan KF:s indikatorer tillämpas avseende miljöbilar, OVK-besiktningar och radonmätning. En bolagsspecifik indikator (aktivitet) är att energieffektiviseringsåtgärder ska genomföras i 74 fastigheter. Uppgiften är dock felaktig, se nedan. Fullmäktiges ägardirektiv till bolaget är att bolaget ska "arbeta kontinuerligt med åtgärder som bidrar till energieffektivisering".

Samtliga mål och aktiviteter för bolagets hela miljöarbete ingår inte i ILS utan finns i separata *handlingsplaner* (program) för miljöarbetet. Styrelsen har fastställt ett separat miljöprogram för år 2009 utifrån stadens delmål i miljöprogrammet. I detta finns ett mål som rör minskad energiförbrukning på 30 % för år 2009 jämfört med år 2006. Målet avser dock 34 av totalt 126 fastigheter där åtgärder planeras under 2009 (vilket inte framgår).

När det gäller bolagets energisparmål finns ett omfattande energieffektiviseringsprogram utifrån en tidigare planerad EPC-upphandling där fas 1 har genomförts innefattande energikartläggning och framtagande av energideklarationer inklusive åtgärdsförslag. Styrelsen har sedan valt att genomföra åtgärderna i egen regi. Under perioden 2009 – 2011 ska åtgärder vidtas vid 57 fastigheter motsvarande 277 mnkr.

Både *hyresvärd och hyresgäst* har ett gemensamt uppdrag i staden att minska energianvändningen. De boende betalar för sin elförbrukning i lägenheten medan hyresvärden står för fastighetselen. Bolaget håller på att ta fram rutiner för att ta in verksamhetstider från restauranger eller liknade lokaler för att anpassa öppettider till drifttider så att värme och fläktar kan anpassas till om verksamhet pågår eller inte och på så sätt spara energi. Vid kontakt med en av hyresgästerna (Södermalm) framkom att stadsdelsförvaltningen har en bra dialog med bolaget. Bolaget genomför energisparåtgärder och förvaltningen har inte tagit upp behov av egna åtgärder.



Revisionskontoret har verifierat *uppföljningsmetoderna* för energisparmålet. Bolaget har ett eget mål för minskad energianvändning, men uppföljningsmetoder är inte säkerställda ännu. Bolaget har problem med statistiken från Fortum och använder därför ett manuellt system, där fastighetsskötarna månatligen läser av mätarna. Någon samlad statistik över energianvändningen (el, värme och varmvatten) per fastighet och totalt finns inte i dagsläget. Ett arbete pågår med att få en automatisk inläggning av uppgifterna i ett statistikprogram där också normalårskorrigerade värden ska gå att få fram.

När det gäller *måluppfyllelse* och genomförande av miljöprogrammet, så redovisar bolaget måluppfyllelse 2008 för två av de fyra KF-indikatorerna. Bolaget har uppnått KF:s mål vad gäller andelen miljöbilar. För indikatorn avseende godkänd ventilationskontroll redovisas måluppfyllelse, men årsmålet fanns inte förrän vid årets slut. Uppföljningen av det egna miljöprogrammet redovisas till styrelsen 2ggr/år. Av redovisningen framgår att av 24 mål/aktiviteter har 7 genomförts och ytterligare 7 påbörjats. Övriga har inte påbörjats under 2008. En förklaring till att några av aktiviteterna inte påbörjats, är att bolaget valde att avbryta EPC-upphandlingen och genomföra energieffektiviseringsåtgärderna i egen regi. Detta kommer enligt bolaget att innebära att energisparmålet även för år 2009 inte kommer att uppnås.

#### **Revisionskontorets kommentarer**

Bolaget tillämnar inte helt de fastställda uppföljningsmetoderna för stadens miljöprogram. Bolaget behöver identifiera vilka KF-indikatorer som bolaget är berört av och sätta upp årsmål för dessa. Vidare bör kopplingen mellan egna handlingsplaner med mål/aktiviteter och målen i ILS bli tydligare. Målen för bolagets mest betydelsefulla miljöaspekter (t ex energisparmålet) bör ingå i ILS-rapporteringen. Energisparmålet behöver preciseras.

Bolaget har inget mål ännu vad avser upphandling, men planerar att lyfta in detta i nästa miljöprogram. KF:s miljökrav vid upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår bör då också beaktas.

Bolaget bör dokumentera sina metoder för uppföljning. Det är vidare angeläget att säkerställa metoderna för uppföljning av energiförbrukning per fastighet och totalt.



## Skolfastigheter i Stockholm AB (SISAB)

### Inledning

Bolaget äger och förvaltar flertalet av Stockholms skolor och förskolor. Totalt förvaltar bolaget ca 1 700 000 kvm. Bolagets resurser för miljöarbetet finns inom avdelningen för teknik- och förvaltningsutveckling och består av en teknik och miljöchef och två miljöcontrollers. Enligt egen uppgift arbetar bolaget enligt miljöstandarden ISO 14001 men har inga planer på certifiering. Bolaget använder *balanserade styrkort (BSK)* för sin interna styrning av verksamheten.

### Iakttagelser

För KF:s övergripande mål "En hållbar livsmiljö ska värnas och utvecklas" har bolaget i verksamhetsplanen för år 2009 satt upp tre *årsmål* för KF:s indikatorer som ska övervaka målet. Ett av målen rör minskad energianvändning (-2 % kWh/kvm BRA), de övriga två rör godkänd ventilationskontroll. I bolagets balanserade styrkort finns också motsvarande mål. KF:s ägardirektiv till bolaget är att bolaget ska "arbeta kontinuerligt med åtgärder som bidrar till energieffektiviseringar".

Bolagets samtliga mål för miljöarbetet utifrån stadens miljöprogram finns inte i ILS utan i separata *handlingsplaner* (Miljöprogram 2009-2010 och Energistrategi 2008-2010). Bolagets miljöprogram och energistrategin är antagen av bolagets styrelse. Bolagets miljöprogram för år 2009 omfattar 21 mål/aktiviteter och är baserade på stadens miljöprogram, bolagets egen bedömning samt omvärldskrav. I det egna miljöprogrammet finns KF:s indikator avseende miljöbilar och andelen som går på miljöanpassade alternativa bränslen. Bolaget planerar att genomföra ett urval av de energieffektiviseringsåtgärder som kommit fram utifrån energideklarationerna.

Både *hyresvärd och hyresgäst* har ett gemensamt uppdrag i staden att minska energianvändningen. Bolaget har ett avtal med utbildningsförvaltningen där det framgår att bolaget betalar för uppvärmningskostnader för fjärrvärme medan skolorna betalar för både verksamhets- och fastighetsel samt fastighetstekniska installationer. Hyresgästerna har därmed möjlighet att påverka sin energianvändning och därmed sina kostnader. Bolaget arbetar med att ta in verksamhetstider från skolor och förskolor för att anpassa verksamhetstider (öppettider, kvällsaktiviteter etc.) till drifttider så att värme och fläktar kan anpassas till om verksamhet pågår eller inte och på så sätt spara energi.

Bolaget ska enligt avtalet ta fram energistatistik från Fortum och leverera denna till hyresgästen. Endast ett fåtal av hyresgästerna (skolorna) har hittills efterfrågat en sådan statistik. Vid kontakt med utbildningsförvaltningen framkom att förvaltningen förväntar sig att bolaget utan anmodan ska ta fram sådan statistik. Det framkom också att förvaltningen anser sig inte ha tillräckliga incitament för att spara energi med nuvarande utformning på avtalet eftersom skolorna inte har



tillräckliga medel för att finansiera investeringar som kan minska elkostnaden vad gäller fastighetselen (fläktar, fast belysning, etc.).

Revisionskontoret har verifierat *uppföljningsmetoderna* för energisparmålet. Den värmestatistik som Fortum tillhandahåller på webben är enligt bolaget bra. Energianvändningen följs per fastighet. Den aggregerade redovisningen har vissa år varit normalårskorrigerad och andra år inte. Bolaget vill övergå till att konsekvent använda normalårskorrigerade värden. Enligt bolaget bedöms elstatistiken som Fortum tillhandahåller som otillfredsställande p.g.a. dataproblem med att omvandla stora mängder indata.

Bolaget har i sina upphandlingsrutiner beaktat KF:s miljökrav vad gäller upphandling av entreprenader och tjänster där maskiner och fordon ingår. Bolaget håller på att utveckla metoder för uppföljning av att kraven efterlevs.

När det gäller *måluppfyllelse* 2008, så redovisar bolaget inom ramen för ILS endast KF:s indikatorer rörande ventilationskontroll. Dessa mål uppnåddes inte helt.

Resultatet av uppföljningen av bolagets miljöprogram redovisas årligen till styrelsen och överlämnas samtidigt till miljöförvaltningen. Av bolagets 22 mål/aktiviteter i miljöprogram 2008-2010 uppnåddes 12 mål under 2008. Målet som avsåg minskad energianvändning (- 2 % jämfört med 2007) uppnåddes. Den minskade användningen uppgick till 3,2 %. De mål som inte uppnåddes i bolagets miljöprogram var bl a uppdatering av bolagets styrande dokument inom miljöområdet samt utbildningsinsatser för personalen.

#### **Revisionskontorets kommentarer**

Bolaget tillämpar inte helt de fastställda uppföljningsmetoderna för stadens miljöprogram. Bolaget följer dock direktiven från koncernledningen. Kopplingen mellan egna handlingsplaner med mål/aktiviteter och målen i ILS kan göras tydligare.

Som ett led i bolagets arbete med att tillsammans med hyresgästen arbeta med energieffektivisering bör bolaget i enlighet med ramavtalet med staden ta fram el-användningen per fastighet och totalt och inte enbart till de verksamhetschefer som särskilt efterfrågar denna.